

Павлодар облысының мәдениет, тілдерді
дамыту және архив ісі басқармасы

Г.Н. Потанин атындағы Павлодар облыстық
тарихи-өлкетану музейі

МУЗЕЙ АЛЬМАНАХЫ

Музейный альманах, июль 2025

№ 1(17)

2025, шілде

УДК 069
ББК 79.1
М 90

ПОИСКМ/ К ЧИТАТЕЛЮ!

М 90 **МУЗЕЙ АЛЬМАНАХЫ. Музейный альманах, июль 2025**
- Павлодар: ТОО "Дом печати", 2025. - 74 с.

ISBN 978-601-7844-95-0

Электронный журнал «Музейный альманах» - иллюстрированное издание включает в себя статьи музейных работников Павлодарского областного историко-краеведческого музея им. Г.Н. Потанина и его филиалов. В статьях отражена история, культура Павлодарского региона. Статьи интересны тем, что особое внимание в них уделяется музейным коллекциям, а также особая роль отводится музейной сети области, археологическим находкам, древней и современной природе края. На страницах журнала читатель знакомится с массово-просветительской работой музея. Узнает о текущих мероприятиях и выставках, знакомится с выдающимися и талантливыми людьми, внесших весомый вклад в развитие музея.

Сборник состоит из пяти рубрик: «Краеведение», «Музейные коллекции: вопросы изучения, комплектования и хранения», «Культурное наследие», «Музейная жизнь», «Музей и личность». Журнал будет интересен историкам, краеведам, этнографам, археологам и всем, кто интересуется историей родного края.

УДК 069
ББК 79.1

ISBN 978-601-7844-95-0

МУЗЕЙ АЛЬМАНАХЫ.
Музейный альманах, июль 2025.
Павлодар: ТОО "Дом печати", 2025.

ДОРОГИЕ ЧИТАТЕЛИ,

с радостью представляю вам новый номер «Музейного альманаха»! В этом выпуске мы отправимся в увлекательное путешествие по миру истории, искусства и культурного наследия. Здесь вы найдете уникальные материалы о музейных экспонатах, захватывающие исследования и вдохновляющие рассказы о людях, которые посвятили свою жизнь сохранению прошлого. Наши авторы подготовили для вас эксклюзивные статьи, неожиданные открытия и редкие архивные находки.

Несмотря на то, что работы по изучению исторического прошлого идут уже давно и, все же, курганы с «усаами» остаются одним из самых загадочных типов древних сооружений, их дальнейшее изучение может дать важные открытия о прошлом Евразийских степей.

Музей не только сохраняет артефакты, но и активно популяризирует знания, вовлекая посетителей в процесс изучения истории через выставки и мастер-классы. Также в этом номере мы хотим подчеркнуть важность сохранения культурного наследия и необходимости дальнейших исследований традиций, связанных с воспитанием детей в кочевых обществах.

Хотим показать значимость ремесленного искусства как элемента национальной идентичности, а также важную роль мастеров, которые соединяют традиции с современными формами самовыражения.

Подвиги героев Великой Отечественной войны сыграли решающую роль в победе и продолжают вдохновлять людей на мужество и стойкость.

Надеюсь, что этот номер станет для вас окном в мир новых знаний и откроет горизонты для дальнейших исследований. Читайте, вдохновляйтесь и делитесь впечатлениями! Ваш интерес и поддержка делают наш альманах живым и значимым.

С уважением, руководитель музея
Арман АЛИАКПАРОВ.

МУЗЕЙ АЛЬМАНАХЫ

Музейный альманах

№ 17 июль 2025

6 МУЗЕЙНАЯ ПАНОРАМА:
ОТКРЫТИЯ И СОБЫТИЯ	46 ВЫСТАВКА «АҚ ЖАЙЫҚ
Өңірінің ұлы өркениеттері»
12 КУРГАНЫ С УСАМИ	52 МАЙРА МУЗЕЙІ ҚҰНДЫ ЖӘДІ-
ГЕРМЕН ТОЛЫҚТЫ
16 ҰЛТ ТАҒДЫРЫН ШЕШКЕН ҰЛЫ
ШАЙҚАСТАРДАҒЫ БАТЫРЛАДЫҢ
АЙРЫҚША ОРНЫ	58 ҚАЗАҒЫМНЫҢ САЛТ – ДӘСТҮРІН
ДӘРІПТЕЙ БІЛЕЙІК
22 ГОРШКИ, РОЖДЕННЫЕ В ОГНЕ:
ПОЭЗИЯ КЕРАМИКИ	62 ЖАСЫН ТАҒДЫР
30 ПАТЕФОНА ХРИПЛОЕ ЗВУЧА-
НИЕ	66 ПАРТИЗАНСКАЯ ЛЕГЕНДА
32 ЕСКІ ҮТІКТІҢ ӨМІРІНЕН	70 ТВОРЧЕСТВО В ТЫЛУ:
ЧТО ДЕЛАЛ ФОТОГРАФ ДМИ-
ТРИЙ БАГАЕВ В ГОДЫ ВОВ?
36 БЕСІК - САКРАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ
РОДА	
40 МАСТЕРСТВО И ВДОХНОВЕНИЕ	

Персональная выставка «Шеберлік пен шабыт» мастера по войлоку из города Семей - Гульмиры Мухамет-Кызыровны Айгожиной

Музейная панорама: открытия и события

Музыкалы бар музейді

ОБЛАСТНОЙ КОНКУРС «СЫРМАҚ. TIME»

ПОБЕДА, ДОСТОЙНАЯ ОЦЕНОК!

Мультимедиялық «Ertis» музейі республикалық «Рухани қазына - 2025» фестивалінде «Үздік қалалық маңызы бар музей» атанды! Мультимедийный музей «Ertis» стал победителем республиканского конкурса «Рухани қазына – 2025» в номинации «Лучший музей городского значения»!

В рамках празднования Наурыз мейрамы в музее «Ertis» впервые был организован областной конкурс «Сырмақ Time». Это мероприятие было посвящено возрождению искусства сырмақа — традиционного ремесла, переданного нам в наследство от предков, и популяризации ценности народного искусства. В конкурсе приняли участие мастера декоративно-прикладного искусства из городов Павлодар, Экибастуз и районов области. Участники представили сырмақи ручной работы и изделия, украшенные национальным орнаментом. В каждом изделии отразилось богатое культурное наследие и глубокие традиции казахского народа.

«ҮКІЛІ ТАҚИЯ,
КИЕЛІ КИМЕШЕК»

В музее «Ertis» прошло особое мероприятие «Үкілі тақия, киелі кимешек» с участием этно-мастера Гуляим Мажитовны Акумбаевой. Гуляим Акумбаева - автор коллекции казахских женских головных уборов «Ұлттық бас киімдер ғұмырна-масы». Руководитель мастеров декоративно-прикладного искусства Павлодарского областного филиала РОО «Қазақ аналары - Дәстүрге жол», участник и лауреат различных областных и республиканских конкурсов и выставок. В рамках мероприятия состоялось дефиле национальных головных уборов, проведен мастер-класс по «күндік орау» и «шылауыш тарту», а также мастер рассказала о составных частях головного убора – кимешек.

ФОТОВЫСТАВКА

Оксаны Солей

«Мир детства»

В Доме-музее Д.П. Багаева состоялось торжественное открытие фотовыставки Оксаны Солей «Мир детства», посвященная Международному Дню защиты детей 1 июня. В экспозиции представлено множество ярких и искренних фоторабот, запечатлевших самые трогательные моменты детства – радость первых открытий, беззаботные игры и светящиеся счастьем глаза детей.

ВЫСТАВКА «СИБИРЬ ЗДЕСЬ»

В музее «Ertis» состоялось торжественное открытие выставки «Сибирь здесь». Это — особая возможность прикоснуться к многовековой истории и совершить духовное путешествие по следам древних цивилизаций. На выставке представлено около 100 экспонатов. Организована в рамках Дней культуры Новосибирской области Российской Федерации в Павлодарской области Республики Казахстан.

«Ertis» музейінде Наурыз мейрамы аясында «Ең әдемі киім – ұлттық киім» атты қалалық байқау өтті. Байқауға қатысқан қала тұрғындары ұлттық нақыштағы әрі креативті киім үлгілерін ұсынды. Әрбір қатысушының киімі – қазақ халқының терең тарихы мен дәстүрінің бейнесін айшықтады. Қатысушылар өздерінің киімдері арқылы мәдениетіміздің тарихымен қатар шығармашылық қабілеттерін де көрсетті. Ұлттық құндылықты дәріптеуге бағытталған байқау патриоттық рух сыйлаған, еліміздің мәдени мұрасының жарқын көрінісі болды.

«Ең әдемі киім – ұлттық киім» ҚАЛАЛЫҚ БАЙҚАУ

КРАЕВЕДЧЕСКИЙ УРОК

В музее «Ertis» прошел увлекательный краеведческий урок на тему «Андроновская культура – жилище, хозяйство и быт», посвященный одной из самых загадочных и интересных археологических эпох на территории Казахстана. Мероприятие было организовано для учеников 8 лицея города Павлодар. Тема урока затрагивала важнейшие аспекты жизни людей андроновской культуры. Сотрудники музея продемонстрировали школьникам экспонаты эпохи бронзы и рассказали о повседневной жизни древних жителей региона.

ВЫСТАВКА «АҚ ЖАЙЫҚ Өңірінің Ұлы Өркениеттері» ИЗ ФОНДОВ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО МУЗЕЯ

В музее «Ertis» состоялось открытие передвижной выставки «Ақ Жайық өңірінің ұлы өркениеттері» из фондов Западно-Казахстанского музея. Экспозиция знакомит с богатой историей региона Ак Жайык — от древних археологических находок до предметов кочевой культуры.

На выставке представлены уникальные экспонаты: золотые и серебряные украшения, артефакты из курганов, культовые предметы найденные при раскопках знаменитой Таксайской принцессы и многое другое.

ВЫСТАВКА «ЖАСЫН ҒҰМЫР ЖАРҚЫНЫ»

9 мая Музей Воинской Славы провел праздничное мероприятие «Мы помним те военные годы». Жители города объединились в едином чувстве памяти и благодарности, вспоминая подвиг героев Великой Отечественной войны. В концертной программе звучали любимые военные песни и стихи. Особые слова благодарности были сказаны в адрес ныне живущих ветеранов. На одной сцене выступали артисты всех возрастов — от самых юных до опытных исполнителей. Каждый участник внёс в праздник частичку своей души, сделав мероприятие по-настоящему живым, трогательным и памятным.

В Экибастузском историко-краеведческом музее была организована передвижная выставка в рамках вечера памяти «Жасын ғұмыр жарқыны» к 70-летию со дня рождения учёного, доктора экономических наук, заслуженного экономиста Казахстана Байболата Аубакирова.

Были представлены личные вещи: документы, научные труды, национальная одежда (шапан и бөрік), а также музыкальный инструмент — баян. Эти экспонаты позволили посетителям прикоснуться к многогранной личности Байболата Абаевича и увидеть его не только как учёного, но и как тонкого художника слова и мелодии.

ФОТОВЫСТАВКА „ПРИКОСНОВЕНИЕ. ДУША В ЛИЦАХ“

В музее «Ertis» состоялось торжественное открытие персональной фотовыставки Елены Шангай «Прикосновение. Душа в лицах».

На выставке представлено около 40 фотографий, отражающих не только внешние проявления, но и имеющие подтекст внутренних страхов, фобий, переживаний и эмоционального фона обычных людей.

Через объектив Елены Шангай каждый портрет стал не просто изображением, а целой историей, полной чувств и глубоких переживаний.

«ТВОРЦЫ ПОБЕДЫ» ЕСКЕ АЛУ КЕШІ

Ұлы Отан соғысының қатысушысы И.Р. Поддубныйдың 110 жылдығына арналған «Творцы победы» атты еске алу кеші өтті. Күштер ардагерлер бірлестігі Павлодар облыстық филиалының төрағасы, отставкадағы майор Жан Қайыркенұлы Қаратаев, №5512 ә/б жедел қызмет сарбаздары қатысты.

ВЕЧЕР ПАМЯТИ «ӨШПЕС ЕРЛІК – ҰРПАҚҚА МҰРА»

В Музее Воинской Славы прошел вечер памяти «Өшпес ерлік – ұрпаққа мұра», посвященный 100-летию Героя Советского Союза Каирбаева М.К. В мероприятии приняли участие представители Областного Совета ветеранов, сын Каирбаева Мурат Махметович, военнослужащие в/ч 5512. Имя Махмета Каирбаева вошло в историю СССР. В год своего двадцатилетия он получил высокое звание Героя Советского Союза, став примером для своих земляков. Был показан документальный фильм о его жизни и подвиге в годы Великой Отечественной войны. А также рассказано о заслугах в годы работы руководителем в Павлодарском облисполкоме.

ВЫСТАВКА «СТАРИННАЯ ВЕЩЬ, КОТОРАЯ ХРАНИТСЯ В МОЕЙ СЕМЬЕ»

В областном историко-краеведческом музее им. Г.Н. Потанина открылась выставка из фондов Аксуского историко-краеведческого музея «Старинная вещь, которая хранится в моей семье». На выставке представлено более 100 экспонатов, собранных по итогам фестиваля социального проекта «TUGAN QALA» кампании ENR 2024 года. Самые ценные из них: книги Корана на арабском и турецком языках 1900-х годов, предметы военных лет, переданные ветеранами войны, сборник стихов Абая, изданный в 1948 году, изделия ручной работы. Кроме того, семья Ахметовых из Аксу удивила посетителей, представив на выставке свои коллекции, которые превратили их дом в музей.

В селе Теренколь сотрудники музея «Ertis» совместно с отделом научно-исследовательского обеспечения природы, палеонтологии и археологии краеведческого музея им. Г.Н. Потанина организовали выездную выставку. Мероприятие прошло на базе школы №2 и собрало учеников местных школ. Особое внимание вызвали экспонаты, привезённые на выставку из фондов музея — среди них были подлинные археологические находки, сделанные ранее на территории самого Теренколя. В их числе — фрагменты глиняной посуды и другие предметы, отражающие повседневную жизнь кочевых народов.

Проект «История ко- чевников в археоло- гических коллекциях»

НАУЧНО-ПРАКТИ- ЧЕСКАЯ КОНФЕРЕН- ЦИЯ «ҚАЗАҚТЫҢ ТҰНҒЫШ ТАРИХШЫ ҒАЛЫМЫ»

К 110-летию нашего известного земляка, ученого, первого доктора исторических наук Ермухана Бекмаханова, пострадавшего за свои научные труды в годы сталинского режима, в Павлодарском областном историко-краеведческом музее им. Г.Н. Потанина прошла научно-практическая конференция «Қазақтың тұнғыш тарихшы ғалымы». В конференции приняли участие ученые, студенты и школьники Павлодарской области. Под руководством преподавателя истории высшего экономического колледжа Казпотребсоюза Едылбаевой Б.М. свой научный доклад подготовила учащаяся группы 1-104 б Нургалина Аружан. На конференцию также были приглашены члены предметного кружка колледжа «Наследие предков», которые приняли активное участие в обсуждении докладов. В завершении конференции все участники были отмечены сертификатами и получили выпущенный сборник статей.

КУРГАНЫ С УСАМИ

Курганы с усами - особый тип археологических памятников, представляющих собой ритуально-поминальные сооружения в виде каменной насыпи, от которой в восточном направлении выложены две каменные дорожки-усы. В науке этот тип памятников известен еще с 30-х годов XX века. Однако, несмотря на их немалое количество (на сегодня выявлено около 400 таких памятников) исследовано всего около 5 десятков этих удивительных и загадочных сооружений. Памятники этого типа встречаются на огромной территории Евразийских степей от Восточного Туркестана на востоке до Поднепровья на западе. При этом наибольшее число этих

памятников сосредоточено в северо-восточной части Сарыарки, включающей большую часть центрального Казахстана и Прииртышье. Отмечается также Улутауская группа, Мугоджарская и Зауральская.

Впервые курган с усами был исследован в 1930 году Б.Н. Ждановым в районе оз. Большое Чебачье. В Павлодарской области исследования курганов с усами связаны с М.К. Кадырбаевым, который с 1959 по 1962 годы проводил археологические исследования в зоне строительства канала Иртыш-Караганда. Среди раскопанных раннекочевнических могильников – Тасмола, Карамурун,

Нурманбет были исследованы и несколько курганов с усами. На страницах издания «Древняя культура Центрального Казахстана» исследователем была определена хронологическая и культурная принадлежность курганов с усами, которые были отнесены к кругу памятников тасмолинской культуры, а также впервые разработана типология этих памятников.

На территории Павлодарского Прииртышья на сегодняшний день зафиксировано около 40 курганов с усами, расположенных в Баянаульском, Экибастузском и Майском районах. Помимо уже известных почти ежегодно обнаруживаются новые памятники. В 2003 году новый курган с усами и каменной стелой обнаружен в Майском районе. К сожалению, исследования данных памятников требуют значительных ресурсов, что отражается на количестве раскопанных объектов, которых в Павлодарской области всего 8.

Относительно времени сооружения курганов с усами есть несколько точек зрения. Еще в начале их первого изучения А.Х. Маргуланом была высказана мысль об их принадлежности ко второй половине I тыс. н.э. М.П. Грязнов несколько позже, при описании памятников Северного Казахстана предполагает, что если не все, то какая-то часть курганов с усами, связана с культурой ранних кочевников. После масштабных раскопок памятников раннего железного века в Центральном и Северо-Восточном Казахстане М.К. Кадырбаев отнес курганы с усами к тасмолинской археологической культуре ранних кочевников Центрального. Данное положение было долгие годы поддержано большинством исследователей, однако в последние десятилетия российскими археологами был изучен целый ряд курганов с усами в Южном Зауралье и Башкирии, материалы которых позволили исследователям усомниться в данном утверждении. При исследовании курганов с усами на вышеуказанных территориях был в основном получен материал, датирующийся в пределах V-VIII вв. н.э. В пользу данной датировки свидетельствуют и некоторые радиоуглеродные данные.

Несмотря на то, что некоторые материалы из курганов с усами действительно могут датироваться началом I тыс. н.э., также в Казахстанских памятниках получены материалы, которые по радиоуглеродным данным датируются как раз I тыс. до н.э. Таким образом, можно говорить о том, что данный тип памятников как минимум использовался на протяжении веков. На наш взгляд разногласия в датировке курганов с усами немаловажную роль играет само понятие, что подразумевать под курганом с усами. Дело в том, что очень часто, с западной стороны от основной каменной насыпи от которой на восток уходят гряды, находятся так называемые курганы спутники, в которых как раз и обнаружены погребения, материалы которых датируются I тыс. н.э. Возникает вопрос, а можно ли считать собственно курган с усами и курган спутник единовременными? По нашему мнению, курганы спутники были просто пристроены к кургану с усами в более позднее время и не имеют ничего общего с данным типом памятников. Важно отметить, что памятников раннего железного века на территории распространения курганов с усами исследовано тысячи, тогда как погребений I половины - середины I тыс. н.э., например, в Казахстане, где и фиксируется основная масса этих сооружений, исследовано не более 10. Получается, что памятники есть, а людей, которые их построили нет. И данное обстоятельство не вызвано тем, что археологи, как-то игнорируют исследования памятников так называемого гунно-сарматского периода. Несомненно, что в будущем, новые погребения этого периода будут найдены, но учитывая объём археологических исследований на территории Казахстана вряд ли дадут настолько массовый материал, который можно будет соотнести с количеством курганов с усами. Надо понимать, что строительство таких сооружений, как курганы с усами, требовало значительных людских ресурсов, а количество исследованных памятников I половины - середины I тыс. н.э. ничтожно. Таким образом, надо признать, что строительство курганов с усами

принадлежит тасмолинцам. Распространение на значительной территории памятников этого типа соответствует территории распространения памятников тасмолинской культуры, тогда как различные памятники I тыс. н.э. на разных территориях принадлежат разным культурам.

Что же из себя собственно представляют курганы с усами, это одиночная, как правило насыпь, от которой на восток идут две каменные гряды, выложенные полудугой, причем северная гряда всегда длиннее южной. Иногда встречается две и более насыпи, расположенных по линии север-юг. В этом случае северная гряда отходит от северной насыпи, а южная от южного кургана. Сами гряды состоят из трех прямых линий различной дли-

ны и сложены из небольших подовальных насыпей-курганов. В 1961 году А.М. Оразбаев выявил несколько иную конструкцию гряд в могильнике Джанайдар. Гряда состояла из двух рядов каменных плит, перегороденных поперек торцовыми плитами.

Окончания усов представляют более крупные насыпи нежели те, что составляют собственно саму гряду. В редких случаях, на окончании восточной части гряды установлена каменная стела. С западной стороны от кургана с усами иногда находятся ритуальные сооружения в виде колец, сложенных из восьми крупных камней.

Под основной насыпью, от которой отходят каменные гряды, как правило в восточной части находят керамический сосуд и

фрагменты костей лошади. Погребения людей здесь отсутствуют, что позволяет интерпретировать курган с усами как ритуальные сооружения. Не многочисленные захоронения в курганах с усами являются впускными и сделаны в более позднее время. Это относится и к так называемым курганам спутникам, расположенным к западу от кургана с усами.

О назначении каменных гряд до сих пор нет единого мнения. Некоторыми исследователями, была сделана попытка интерпретации кургана с усами, как астрономического сооружения. Впервые такое мнение было высказано известным энтомологом П.И. Мариковским, а впоследствии поддержано специалистом-астрофизиком Н.М. Бекбасаровым, проводившего в 1989-1999 годах в составе Центрально-Казахстанской археологической экспедиции астрономические исследования 16 курганов с усами. После

*Текст: Георгий ПЕРЕСВЕТОВ, руководитель отдела научно-исследовательского обеспечения природы, палеонтологии и археологии.
Фото из фондов музея.*

выхода первой публикации П.И. Мариковского темой астрономических наблюдений частично интересовался М.К. Кадырбаев, в ходе полевых исследований на пяти комплексах с каменными грядами в бассейне р. Атасу.

В целом, на сегодняшний день астрономические наблюдения не дают положительных результатов, поскольку зачастую в ходе исследований самих курганов с усами в комплекс входят объекты более позднего периода, что, несомненно, дает не точную интерпретацию.

Таким образом, несмотря на многолетнее изучение курганов с усами, эти памятники по-прежнему остаются загадочными сооружениями, интерпретация, датировка и культурная принадлежность которых еще предстоит выяснить.

ҰЛТ ТАҒДЫРЫН ШЕШКЕН ҰЛЫ ШАЙҚАСТАРДАҒЫ БАТЫРЛАРДЫҢ АЙ- РЫҚША ОРНЫ

Ұлт тағдырын шешкен ұлы шайқастарға солардың ішінде: Аңырақай шайқасы, Бұланты шайқасы, Орбұлақ шайқасы жатады.

XVIII ғасырдың алғашқы он жылдықтары, - деп жады Ш.Уәлиханова, - қазақ халқының өміріндегі қияметті кезең болды. Жоңғарлар, Еділқалмақтары, Жайық казактары мен башқұрттар жан-жақтан килігіп, олардың ұлыстарын талқандады, малдарын айдап, адамдарын тұтас отбасымен тұтқындап алып кетті». Оңтүстіктен Қазақстан жерін тартып алуға ортаазиялық хандар шапқышылықтар жасады. Әйтсе де, ең қауіпті жау қазақтың феодалдық мемлекетінің өмір сүру-сүрмеуіне нақты қатер туғызған Жоңғария болды. Сеуен-Рабдан мен оның мұрагері Қалден-Серен басқарған жылдар Жоңғар хандығы күш қуаты неғұрлым арта түсіп, Орта Азия халықтары өмірінде оның белсенді рөл атқарған кезеңі болды.

АҢЫРАҚАЙ ШАЙҚАСЫ

1729 жылы Балқаш көлінен оңтүстік-шығысқа таманғы Аңырақай деген жерде қазақ сарбаздарының жоңғар басқыншыларымен қантөгісті шайқас болып өтті. Онда үш жүздің бірлестірілген күштері тамаша табысқа жетті. Біріккен қазақ қолының жоңғар басқыншылығына қарсы жүз жылдық азаттық соғысында бетбұрыс жасаған ең ірі жеңісі. Әскери бірлікке қол жеткізген үш жүз жасақтары 1728 жылы бастап, Балқаш пен Шу бойына қарай жылжып, ұрысқа әзірлене бастайды. Бұл кезде жоңғарлар қазақ жерін тұтастай иелену ниетінде еді. Қазақтардың әрекетін сезген олар да Шу мен Балқаштың оңтүстігінде үлкен шеп құрды.

Үш жүз жасақтары шешуші шайқас алдында Хантауында, Сұңқар тауында (кейін бұл жер Әбілқайыр тауы аталды) жиналды. Шайқас солтүстігі Балқаш, оңтүстігі Отар даласы, батысы Шу, Күртігеге дейінгі аралықтағы жерлерде өткендігін осы өңірлерде жиі кездесетін қазақ, қалмақ қорымда-

ры дәлелдейді. Аңырақай аталатын да осы өңір. Бұл шайқаста (40-45 күн) қазақтар ірі жеңіске жеткен.

Ұрысқа бас қолбасшы болып Бөгенбай батыр сайланды. Үш жүз жасақтарының қимылын үлестіру міндетін Қазыбек батыр, көптеген қазақ батырлары соғыс өнерін жетік білетіндігін көрсетті. Ұлы жүз қолын Жолбарыс хан мен Төле би, Орта жүз қолын Қаракерей Қабанбай, Шашақ Жәнібек, Кіші жүзді Тама Есет, Шекті Тайлақ т.б. батырлар басқарып, үлкен ерлік көрсетті. Қазақ садақшыларының жеке жасағын ошақты Саурық батыр басқарды. Шайқасқа болашақ қолбасшы Шапырашты Наурызбай да қатысты.

Шайқастың ең басында Бөлек батыр Қараұлы жоңғар әскерлерінің қолбасы Аңырақаймен жекпе-жекке шығып, оны өлтіреді. Солайша қазақ қолдарының рухын көтерген. Бұл шайқаста көптеген батырлар жекпе-жекке шықты. Соғыста көптеген батырлар қаза тапты. Соққыдан есін жия ал-

май қалған қалмақтарсусыз сортаң жерде шөлге ұшырап, оадан әрі соғыса алмай Аягөз, Шарға қарай жөнкіле қашты.

Қазақтар бұл соғысты әрі қарай дамыта алмады. Оған шайқастың соңында Болат хан жараланып, қайтыс болғаннан кейін басталған тақ үшін талас кедергі келтірді. Көпшілік Болат ханның баласы Жас Әбілмәмбетті қолдады. Бұған наразы болған Әбілқайыр майдан даласын тастап, Кіші жүздің қолын Ырғыз арқылы батысқа алып кетті. Әбілқайырдың басшылығымен Қалмақ қырылғанда қазақ қолы тамаша жеңіске жетті, алайда ол жеңіс түбегейлі болмады.

Аңырақай шайқасында Абылайдың алғаш аты шыққан. Ол Дулат сеңкібай батырдың қолында соғысқан. Ел аңыз етіп жүргендей жекпе-жекте емес, дода соғыста Шарышты өлтірген.

1723 жылы көктемде «Ақтабан шұбырындыға» ұшыратқан бүкіл қалмақ қолының жалпы саны 40-мыңнан әзер асқан. Қазақтың үш жүзінің жалпы әскері де сол

шамасың ар жақ, бер жағынан асып көрмеген. Аңырақайда қазақ әскерінің саны 44-мың болған.

Ал Аңырақай соғысын басқарған Қанжығалы Бөгенбай Батыр екенін болашақ ұрпақ білгені дұрыс.

Халқымыз үшін Аңырақай шайқасының маңызы орыстардың Бородино даласындағы, Еуропаның біріккен қолының Ватерлоо, КСРО халықтарының Ұлы Отан соғысындағы Сталинград түбіндегі жеңістерімен бірдей.

БҰЛАНТЫ ШАЙҚАСЫ

Бұланты шайқасы - 1727 ж. Ұлытау өңіріндегі Бұланты және Білеуті өзендері аралығында қазақ жасақтарының жоңғар басқыншыларымен болған шайқасы. (1723-1725) жж. қазақ жерінің шығысы мен Жеті-

суді, Сырдарияның орта ағысына дейінгі өңірін басып алған жоңғарлар Ұлытауға қарай бет бұрды. Осы қауіпті кезеңде Ордабасы жиынында біріккен бүкіл қазақ қолының бас қолбасшылығына Әбілқайыр хан сайланды. Бұл жоңғарларға қарсы ұйымдасқан шабуылға шығуға мүмкіндік туғызды. Соның нәтижесінде Ұлытау өңіріне енуді көздеген жоңғарлар 1726 ж. Шұбар теңіз шайқасында қазақ жасақтарынан ойсырай жеңіліс тапты. Мұның артынша Бұланты мен Білеуті өзендері арасындағы кең жазықта шешуші ұрыс болды. Ол тарихқа Бұланты шайқасы деген атпен енді. Онда қазақ жасақтары жеңіске жетіп, жоңғарлар Ұлы тауға жеткізбей тоқтатылды. Сол жеңістен кейін майдан кіндігі болған төбе «Қалмаққырылған» атанды. Қанжығалы қарт Бөгенбайдың ұсынысымен соғыста қаза болған қазақ жауынгерлерінің

денесі таудың басына шығарылып жерленді.

Бұланты шайқасыдан кейін жоңғарлар басып алған қазақ жерлерін азат ету кезеңі басталды. 1723-1725 жылдары қазақ жерінің біраз өңірін басып алған жоңғарлар Ұлы тауға қарай бет бұрды. Азаттықты аңсаған, елдің басын қосып, бірлік болмай, тірлік болмайтынын ұғынған қазақ халқы бардың басын қосып, жиын өткізді. Ордабасы жиынында біріккен қазақ қолының бас қолбасшылығына Әбілқайырды хан сайлады. Бөгенбай, Қабанбай, Саурық, Жәнібек, Малайсары, Абылай, Әбілқайыр бастаған қалың қол 1726 жылдың соңы мен 1727 жылы жоңғарларға қарсы соғыс ашты. 1726 жылы Шұбар теңіз шайқасында қазақ жасақтарынан ойсырай жеңілген жоңғарлар кейін шенгіне бастады. Бұның артынша Бұланты мен Білеуті өзендері аралығындағы шешуші ұрыста қазақ қолы жоңғарларды Ұлытауға жеткізбей жеңді.

ОРБҰЛАҚ ШАЙҚАСЫ

Орбұлақ шайқасы - қазақ халқының Жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық соғысындағы алғашқы бетбұрысты оқиға. Бұл соғыс 1643 жылдың жазында қазақ қолын басқарған Жәңгір сұлтан мен жоңғар қолын басқарған Батыр қонтайшы арасында өтеді. Жәңгір жоңғарлардың жолын кесу үшін білтелі мылтықпен қаруланған 600 сарбазбен қарсы аттанады.

Әлемдік соғыс өнерінің жылнамасына енгуге лайық Орбұлақ шайқасында осы 600 қазақ сарбазы 50 мың жоңғар қолын тас-талқан етіп жеңеді. Жеңіске жету үшін Жәңгір хан қандай қосымша тактика қолданда?

Жәңгір бастаған қазақ қолы Орбұлақтың қия беткейіндегі 800 қойтасты паналапор қазып алып, жауын улы жебемен қарсы алады. Сонымен қатар Сасықтекенің түтінін де пайдаланады. Улы жебе адамға жанап кетсе болды, безгек тигендей мәңгілікке сұлап

түседі екен. Ал сасықтеке деген гүл таутекелер күйлеген кезде иіскейтін және сол уақытта гүлдейтін болса керек. Соны суға қайнатып, оған шүберек малып кептіреді де, жағып жіберсе түтіні жан-жануарды уландырып тастайды. Салқам Жәңгір әскерінің бас қолбасшысы Қостокты батыр 800 сарбазын із суытар жерге тастап, ойраттардың алдынан өзі шығады. Оларды алдаусыратады да «Сасықтеке» түтініне ұрындырады. Қазақ қолының аз екенін білетін жау жапырып тастамақ болып лап бергенде улы түтінге, онан соң улы жебеге ұрынады.

Міне, осындай амал-айла арқасында қалмақ қолы ойсырай бастайды. Аузы-басын тұмшалап, ешкінің майымен майлап алған қазақ жауынгерлеріне улы түтін әсер ете қоймайды. Уланғандары қымыз бен меңдуананы араластырып ішіп, құсады да тазарып аман қалады. Ал аттары уланса тұмсығына құйрық маймен ұрып тазартады. Алғашқыда не болғанын түсінбей қалған ойраттар мәнісін кейіннен біледі. Он мыңдай жасағынан айырылған олар кейін шегініп, ақылдаса бастайды. Осы кезде 20 мың қолымен Жалаңтөс Баһадүрдің қолы тықсыра бастайды, сол кезде 40 мың қолымен Алатау батыр, ішінде азғана қырғыз жасағы бар, 8 мың қолымен Арқадан Малдас би жетеді. Алатау батырдың сол кездегі жетпіс жетіден асып шау тартып қалған шағы еді. Ақыл-кеңес беріп, бастап келген жасағы соғысқа араласпады.

Осы соғыс ұмытылмас ерлік ретінде тарихқа жазылды. Жалаңтөс Баһадүр, Жиенбет жырау, Қарасай батыр, Көкі батыр, Жасығұл батыр, Сүлеймен мерген, Жаманбай батыр, Шілмекенұлы Қостокты батырлар өшпестей із қалдырды. Салқам Жәңгір ұрыстан соң қалмақтың жас батырымен жекпе-жекке шығып, қаза тапты.

Мәтін: Өлке тарихын ғылыми зерттеуін қамтамасыз ету бөлімі басшысы Гүлжайнат ӘЛИЕВА.

Фотосуреттер музей қорынан.

ГОРШКИ, РОЖДЕННЫЕ В ОГНЕ: *поэзия керамики*

КЕРАМИЧЕСКИЕ ГОРШКИ — ЭТО НЕ ПРОСТО ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕДМЕТЫ ДЛЯ ХРАНЕНИЯ. ОНИ ОБЪЕДИНЯЮТ В СЕБЕ ДРЕВНИЕ РЕМЕСЛЕННЫЕ ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОЕ ИСКУССТВО, РАССКАЗЫВАЯ ИСТОРИЮ ЧЕРЕЗ КАЖДУЮ ТРЕЩИНКУ И МАЗОК ГЛАЗУРИ. ГЛИНА, ПРЕОБРАЗОВАННАЯ ОГНЁМ, СТАНОВИТСЯ ВОПЛОЩЕНИЕМ ГАРМОНИИ ПРИРОДЫ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА. ЭТИ ИЗДЕЛИЯ СПОСОБНЫ ВНЕСТИ ТЕПЛО И УЮТ В ЛЮБОЙ ИНТЕРЬЕР, ОДНОВРЕМЕННО СОХРАНЯЯ СВЯЗЬ С КУЛЬТУРНЫМ НАСЛЕДИЕМ.

В нашем музее собрана солидная коллекция горшков, ваз и кувшинов. Горшок - самая первая посуда, изобретенная человеком. Со временем он видоизменялся, но в том или ином виде служит нам до сих пор. Древнейший горшок делали так: катали глиняные колбаски, сплющивали их, прикрепляли на болванку и затирали. Позже появился гончарный круг, затем кто-то научился обжигать глину, заметив, что после обжига посуда становится крепче. Ранее в Википедии писали, что первые горшки появились в Древней Греции, Древнем Египте, Японии и Китае. Однако современные учёные считают, что так конкретно утверждать нельзя. Период, называемый неолитической революцией, когда появились первые глиняные горшки, охватывал всю территорию Земли. По сведениям учёных, первые горшки были изобретены в период неолита, в IV-III тысячелетии до нашей эры: сначала они были просто глиняными, затем люди научились их обжигать, и появилась керамика.

В экспозиции музея представлены два маленьких горшка периода неолита, найденные в селе Железинка в 1951 году. Долгое время они оставались единственными сосудами того периода, обнаруженными в Казахстане.

В музейной коллекции также представлены сосуды андроновского периода, раннего

железного века, эпохи бронзы и сакского периода. Все они были найдены на территории нашей области.

Большое количество горшков поступило в ходе археологических раскопок, например, у села Кызылтан Качирского района.

Многие горшки украшены красивыми узорами-насечками, что свидетельствует о том, что в древности люди придавали сосудам большое значение не только как предметам для хранения и приготовления пищи, но и как объектам с сакральным смыслом. Рисунок передавал определённую информацию — на дне одного из сосудов даже можно рассмотреть солярный круг. Во многих захоронениях археологи находят посуду у изголовья скелета человека. Наши предки верили, что в загробном мире человеку понадобятся эти предметы.

Со временем горшки видоизменялись в зависимости от территорий, на которых их изготавливали: менялся материал, появлялись новые разновидности. Гордостью музея является подлинный экспонат — котёл, который появился в сакский период. У древних кочевников были такие переносные казаны, и впоследствии они перешли к наследникам кочевой культуры — казахам.

Как известно, на территории нашей области произошло три волны пере-

селения народов, и, естественно, они привозили с собой предметы быта. Первая волна произошла во время столыпинской аграрной реформы, когда из малоземельных районов центральной части Российской империи и Украины сюда переселяли малоземельных крестьян. Им выделялись субсидии на проезд, а также

деньги для приобретения, например, скота.

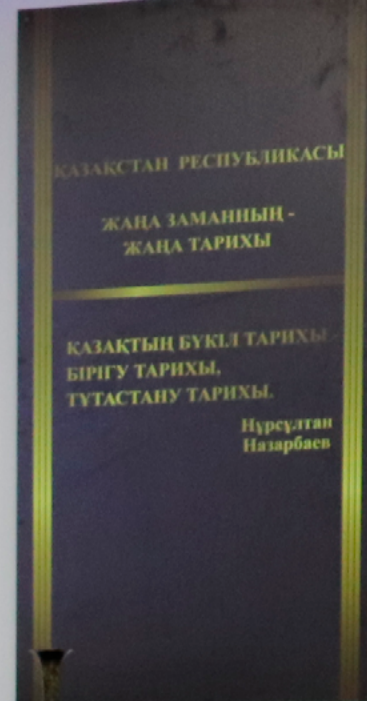
Вторая волна пришлась на годы Великой Отечественной войны, когда в нашу область насильственно переселили корейцев с Дальнего Востока, немцев из Поволжья, а также чеченов, ингушей, кабардинцев и балкарцев с Кавказа.

Естественно, таким образом в наших регионах появились различные кувшины кавказской культуры — кьудал, кумган.

Третья волна переселения - целинная эпопея. В 1954 году в нашей области занялось освоение целинных земель. Сюда по комсомольской путёвке приезжали представители различных национальностей. Они тоже везли свои предметы быта. И вот в нашем музее представлены привезенные переселенцами из Украины макитра, крынка, есть сосуды для вина и другие, добытые в ходе этнографических экспедиций. Интересно, что состав глины у крынки особенный, она в летнюю жару прохладная, в ней молоко или сметана не прокисают. Есть сосуды, покрытые глазурью. Взаимовлияние культур было всегда. И в результате этого взаимовлияния часто, например,

В наших регионах оказались разные кувшины кавказской культуры - куддал, кумган.

ухватами можно было увидеть в татарских и казахских семьях, а у славянских народов можно было заметить в использовании казаны.

В музейной коллекции представлены экспонаты мемориального фонда — вазы, подаренные известным личностям нашего края, таким как Канат Даржуман, Яков Геринг, Михаил Исиналиев и другие. Также в коллекции есть экспонаты из дальнего зарубежья — индийские сосуды и кувшины, а также японская и греческая вазы, привезённые в подарок.

Стоит отметить, что ранее в Павлодаре действовали предприятия, занимавшиеся изготовлением изделий из глины для ши-

рокого круга населения. Среди них — кооператив «Гамма», артель «Кожевник» и Экибастузский стекольный завод. Эти предприятия прекратили своё существование в конце 90-х — начале 2000-х годов, однако их изделия сохранились не только у жителей области, но и в нашем музее.

Такое разнообразие горшков и ваз вдохновило на создание интересной выставки «Сиқырлы құмыра», которая была представлена посетителям музея. На выставке было показано более 70 единиц хранения, а также посетителям предложили мастер-класс по изготовлению горшков на гончарном круге.

*Текст: Алия ЖОМАРТОВА, главный хранитель фондов.
Фото из фондов музея.*

Патефона хрипловое звучание...

В Щербактинском историко-краеведческом музее находится уникальная вещь, не оставляющая равнодушным ни одного посетителя. Это патефон Молотовского патефонного завода. Так что же такое патефон?

Патефон — аппарат для воспроизведения аудиопроизведений, записанных на граммофонных виниловых пластинках. Название аппарата имеет несколько вариантов происхождения. Согласно историческому словарю галлицизмов русского языка, авторства Н. И. Епишкина, название «патефон» происходит от французской граммофонной фирмы братьев Пате и греческого «phone» — звук. Это разновидность граммофона в форме ящика или шкафчика со скрытым рупором. Первоначально граммофон имел постоянную, несменяемую иглу из сапфира, выпускаемую фирмой братьев Пате.

Иллюстрированный энциклопедический словарь сайта АКАДЕМИК даёт следующее определение патефона: портативный граммофон со звукопроводом внутри ящика. Он был создан в начале XX века во Франции, а с середины XX века его вытеснили электрофоны.

Патефон был передан в дар музею 4 сентября 2006 года жителем села Шарбакты Максимом Дубининым. Его состояние удовлетворительное.

Во время ежегодной акции «Ночь в музее» стены Щербактинского музея наполняет хрипловое звучание патефона с небольшими звуковыми искажениями. Качество звука зависит от затупленности иглы. В патефонах использовалась многогранная сапфировая игла, а в граммофонах — стальная, которую приходилось часто менять.

В целом патефоны были хрупкими устройствами. В качестве привода приме-

нялся пружинный двигатель, а звукоусиление осуществлялось с помощью раструба. Звукосниматель состоял из металлической иглы, которая часто тупилась, и мембраны. Заводить патефон нужно было осторожно, чтобы не разорвать пружину, так как эта деталь была большим дефицитом. Уровень громкости не регулировался и составлял около 80–100 децибел. В отличие от граммофона, патефон был относительно компактным и умещался в небольшой чемоданчик.

Молодые годы наших родителей прошли под звучание патефона, который стал культовым явлением. Лёгкий мягкий шорох и трепетное шипение при проигрывании пластинок не мешали, а наоборот — создавали особую тёплую атмосферу дружеской компании.

В 30–50-е годы XX века в городах и деревнях Советского Союза были популярны танцы под патефон. Как правило, его выставляли на окно, чтобы все собравшиеся во дворе могли потанцевать. Громкости патефона для этого было вполне достаточно.

Военное время придало патефону особое значение. Люди собирались вокруг него, танцевали, слушали знакомые мелодии, подпевали. Патефон становился причиной сплочения, поддержания боевого духа и уверенности в скорой победе.

Эпоха патефона прошла, но при посещении музеев — святынь истории и памяти о прошлом — в человеческой памяти всплывают тёплые и светлые воспоминания, «навеяная лёгкой дымкой тоску о старом забытом патефоне».

Текст: Александр БУХАИДЗЕ, руководитель Щербактинского историко-краеведческого музея.

Фото из фондов музея.

ЕЖЕГІ ҮТІКТІҢ ӘМІРІНЕН

ҮТІКТІҢ ТАРИХЫ – ТҰРМЫСТА КЕҢІНЕН ҚОЛДНАТЫН ТҰРМЫСТЫҚ ТЕХНИКА ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ БІРІ. ҮТІКТІҢ ДАМУЫ ХVІІІ ҒАСЫРДАН БАСТАЛДЫ. СОЛ УАҚЫТТА АРНАЙЫ ҚҰРАЛДАР МЕН ҮТІКТЕРДІ ШЫҒАРАТЫН ЗАУЫТТАР ПАЙДА БОЛДЫ. ОЛ КЕЗДЕ ТЕМІР ҮТІКТЕР ӨТЕ ҚЫМБАТ БОЛҒАН.

Үтік — киім-кешектің қыртыстарын тегістеп, үтіктейтін тұрмыстық құрал. Ең алғаш үтікті кім жасағаны туралы нақты дерек тарихта сақталмаған. Ежелгі уақытта адамдар жуылған киімнің мыжылғанын кетірмек болып талай әдісті жасаған. Мысалы, сулы матаны тарту арқылы киімді түзетуге тырысты. Ежелгі Рим халқы киімнің қыртысын түзеу үшін қызған тастарды пайдаланған. Бірақ бұрындары үтіктің қызметін домалақ ыстық таяқшалар атқарған.

Мұндай таяқшалармен құрғақ киімдерді үтіктеген, кейіннен оны кір жазатын және былғарыны ысатын ағаш тақтайшамен түзулеген. Ерте заманда қолдан тігілген киімдерді үтіктеу қиынға соғатын еді. Ондай кезде ыстығы басым құралдардың көп көмегі болған.

I ғасырда жазық жылтыр металдарды сумен қыздырып үтіктеу Қытайда қолданыла бастады. Үтіктеудің принциптері IV ғасырда пайда бола бастады.

XI ғасырда М. Қашқари «Диуанда» былай деп жазған: «ҮТҮК Үтік. Күрек пішінді бір темір құрал, киімнің қыртыстарын жазу үшін оны қыздырып киімді бастыра сылайды».

Алғашқы үтік туралы деректер 1636 жылы орыс еліндегі жазбаларда кездесе бастады. Өйткені осы жылдың 31 қаңтарында патшаның шығын кітабында сатушы Ивашка Трофимовқа «Патшаға темір үтік жасап бергені үшін» 5 алтын төленгені жазылған.

XVIII ғасырда адамдар үтікті қалыпқа құю арқылы жасай бастаған. Арнайы үтік жасауға арналған құралдар мен зауыттар пайда болды.

Құйма темір үтік – темірден жасалған ауыр үтік. Ол пеште қыздырылып, содан соң киімдерді үтіктеу үшін пайдаланылған. Үтіктің тұтқаларын ағаштан жасаған, ал беті әртүрлі өрнектермен безендіріліп, өндірілген, уақыты мен шебердің аты көрсетілген.

XIX ғасырда француздар арнайы ыдысқа шоқ немесе ыстық көмір салу арқылы киім үтіктеген. Оның көмір салуға және түтін шығуға арналған арнайы тесігі болған. Көмірлі үтік – ішіне ыстық көмір салынып қыздырылатын үтік. Мұндай үтіктер XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында кеңінен қолданылған.

Уақыт өте келе үтіктердің сыртын түрлі бейнелермен сәндеу сәнге айналды. Кейіннен шеберлер үтіктерді күмістен жасай бастады.

XX ғасырдың ортасында электр үтіктері пайда болды. Олар тігін шеберханаларында кәсіби мақсатта пайдаланылған. Қазіргі үтіктерден айырмашылығы, алғашқы электр үтіктерінде бу шығару және су резервуары болмаған. Электр үтіктерінің пайда болуы киім үтіктеу процесін айтарлықтай жеңілдетіп, жылдамдатты.

Сонымен қатар, бұрынғы кезде, әсіресе Шығыс Еуропа мен Ресейде, жүнді тақтайды пайдаланатын халықтар матадағы бүктемелерді тегістеу үшін қолданған. Бұл тақта үтіктердің пайда болуына дейін кеңінен таралған және ауыр темір үтіктерге қарағанда жеңіл болған. Дегенмен, оның үтіктеу сапасы, әрине, қазіргі үтіктермен салыстырғанда әлдеқайда төмен болған.

Қазіргі уақытта Ақсу тарихи-өлкетану музейінің қорында түрлі түрлердегі үтіктер сақтаулы. Осыған орай музей қорынан «Ескі үтіктің өмірінен» атты үтіктер көрмесі өткізілген болатын. Көрмеге музей қорынан үтіктер қойылып, келушілер назарына ұсы-

нылды, сондай-ақ олардың тарихы туралы мағлұмат берілді.

Үтіктің тарихы әлі аяқталған жоқ. Қазіргі заманғы үлгілер жеңіл, эргономикалық, тиімді және қауіпсіз болып табылады, бұл үнемі жаңашылдықтар мен жетілдірулердің нәтижесі. Болашақта үтіктердің одан әрі жетілдіруін күтуге болады, оның ішінде жаңа технологиялармен біріктіру, бу беру жүйелерін жақсарту және экологиялық таза материалдарды пайдалану сияқты жаңалықтар болуы мүмкін. Алайда, үтіктің болашақта қандай өзгерістерге ұшырайтынын уақыт көрсетеді.

Мәтін: Ақсу тарихи-өлкетану музейі бөлімшесінің қор сақтаушысы
Перизат НУРГАЗИНОВА.
Фотосуреттер музей қорынан.

БЕСІК

сакральная история рода

У каждого народа есть своя национальная мудрость, культура и общность, заложенные веками. В этом лишний раз убеждаешься, когда начинаешь интересоваться традициями. Особенно привлекает тема казахской колыбели — бесік. Бесік несёт в себе ответы на многие вопросы современности. Например, во всех этнографических записках и исследованиях подчёркивается тот факт, что во времена кочевого образа жизни казахская женщина выполняла почти всю тяжёлую работу по дому, то есть все тяготы хозяйства лежали на её плечах. Поэтому бесік — неотъемлемая часть кочевого народа. Это не только практический способ укладывания новорождённого и соблюдения его гигиены, но и глубокий символ воспитания поколений, несущий сакральное и мудрое значение.

Когда и как появилась первая колыбель в истории — неизвестно. Однако, согласно легенде, всё началось со времён правителя Жетысу и Алтая, которого звали Мизам баб. По преданию, он прожил 150 лет и всю жизнь занимался тем, что сажал деревья и выращивал сады. После его смерти китайцы, узнав о кончине Мизам баба, напали на его земли и сожгли его сады. В это время его сын Айдахар находился далеко и не знал о случившемся. Тогда Мизам баб явился ему во сне и сообщил, что его сады уничтожены. Айдахар прибыл на место и увидел печальную картину: на земле лежали лишь искривлённые ветви таволги, которые он забрал с собой.

Однажды маленькая дочь Айдахара сильно плакала. Отец, не выдержав детского пла-

ча, вышел из своего жилища и стал молиться. Когда он вернулся, то увидел неизвестного человека в белых одеяниях, который укачивал малышку на ветви уцелевшей таволги. Когда Айдахар приблизился, незнакомец исчез. Тогда он и соорудил первый бесік. Наверное, поэтому в народе таволга считается священным деревом, и существует поверье, что дети, которые лежали в бесіке, изготовленном из таволги, обладают богатырскими качествами.

Бесік — священное понятие, его нельзя жечь или ломать, ибо считается, что род человека может на этом прерваться. Также не допускается, чтобы пустой бесік валялся под ногами. Родители не могли просто так уложить ребёнка в бесік — это был целый обряд. По этому поводу устраивался большой той, а впервые уложить младенца в бесік поручалось влиятельной женщине семьи. Перед тем как укладывать ребёнка в бесік, проводился обряд бесік кертү — прижигание колыбели. Чаще всего его проводила бабушка, которая брала раскалённое железо и прижигала все части колыбели.

В фондах нашего музея имеется 15 экземпляров бесік, а также несколько видов колыбелей других народов: немецкая и русская колыбели, славянская зыбка.

Бесік несёт в себе очень символические понятия, ведь недаром у казахов говорят: «тал бесіктен жер бесікке», что означает весь жизненный цикл человека. Бесконечный жизненный цикл — вот что символизирует бесік, поскольку в семье его передавали из поколения в поколение. В этом и заключается вся мудрость и воспитание.

Текст: **Баян ЖАКЕНОВА**, специалист отдела учета и хранения фондов.
Фото из фондов музея.

БЕСІК – это не просто кроватка, а символ родовой преемственности. В казахской традиции существует обряд «бесікке салу» – торжественное укладывание младенца в колыбель, сопровождаемое благословениями и пожеланиями счастливой жизни.

Бесік изготавливается из дерева, чаще всего из талового или березового массива. Его конструкция удобна для кочевого образа жизни: он легкий, компактный и легко переносится. Важной особенностью является система гигиены – специальный тубек (емкость для отходов) и шумек (трубочка для отвода жидкости), что помогает поддерживать чистоту.

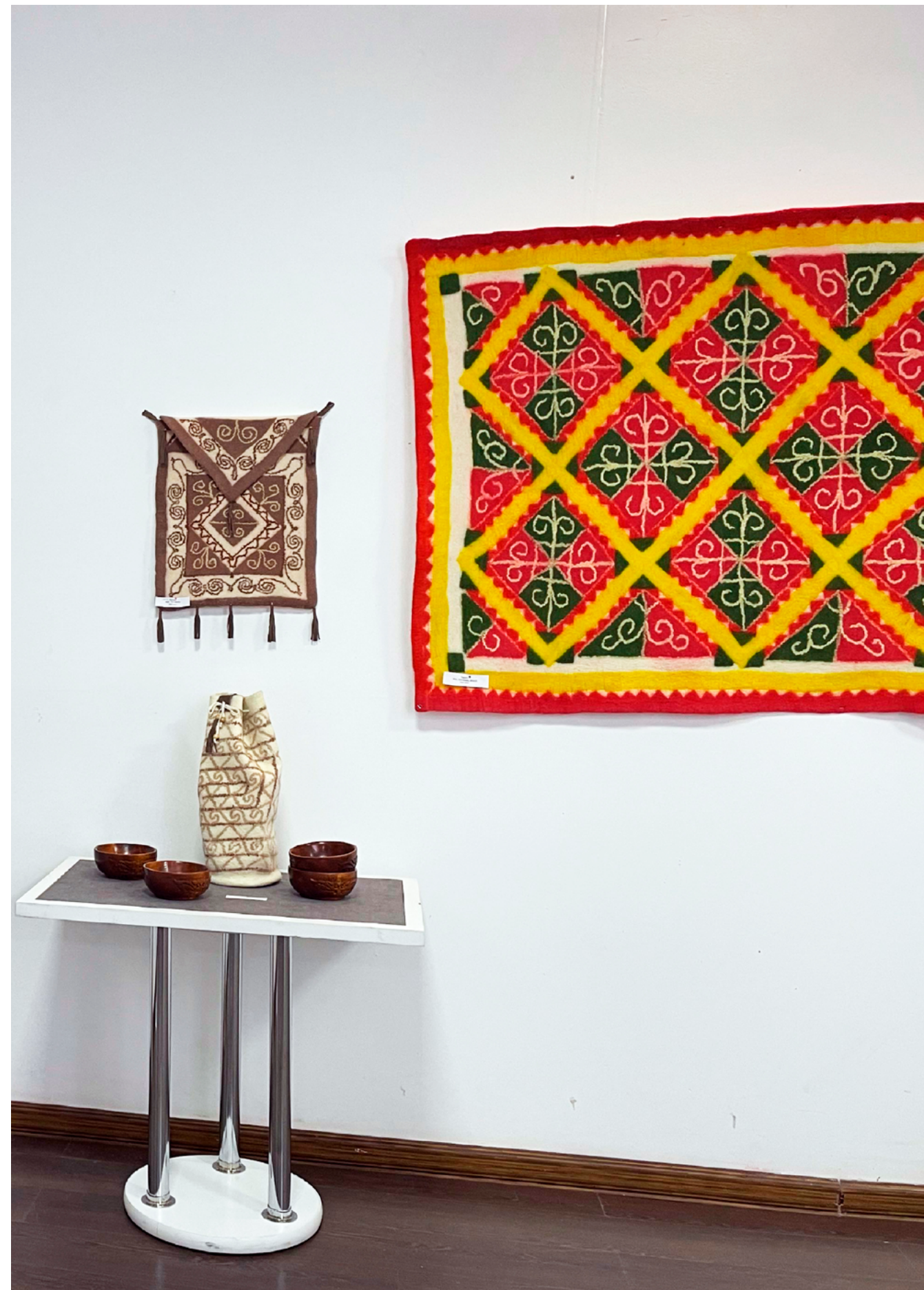

МАСТЕРСТВО И ВДОХНОВЕНИЕ

В рамках празднования Наурыз Мейрамы в Павлодарском областном историко-краеведческом музее имени Г.Н. Потанина состоялась персональная выставка «ШЕБЕРЛІК ПЕН ШАБЫТ» мастера по войлоку из города Семей — Гульмиры Мухамет-Кызыровны Айгожиной. Гульмира Айгожина родилась в селе Горное Маркакольского района (ныне — аул Акбулак в Курчумском районе) в семье педагогов, что, возможно, оказало влияние на её выбор профессии. Сначала она обучалась на учителя начальных классов, а затем продолжила образование, поступив на художественно-графический факультет института. После окончания учебного заведения она устроилась на работу в школу, а позже перешла работать педагогом дополнительного образования в детский дом, где трудится и по сей день, прививая подрастающему поколению любовь к своей малой родине и культурным традициям казахского народа.

Гульмира Айгожина является членом Союза ремесленников Казахстана и активно участвует в различных международных, республиканских и областных выставках и конкурсах. В 2024 году она стала финалистом конкурса «Бір ауыл – бір өнім» в Семее. Также в сентябре 2024 года Гульмира Мухамет-Кызыровна приняла участие в выставке-ярмарке ремесленников,

организованной в рамках V Всемирных игр кочевников в Астане. В марте 2025 года она представила свои работы на республиканском фестивале ковроткачества и народных ремесел «Ғасырлық дәстүрлер» в Усть-Каменогорске.

На выставке «Шеберлік пен шабыт» были представлены более 30 работ из войлока — ковры, одежда, аксессуары и декоративные элементы, которые олицетворяют не только мастерство, но и душевную теплоту и вдохновение, вложенные в каждое изделие. Центральное место на выставке занимали текеметы — традиционные казахские ковры, которые являются неотъемлемой частью культуры и быта кочевников.

Войлок занимает особое место в казахском народном искусстве, и его использование имеет долгую и богатую историю. Этот материал тесно связан с образом жизни кочевых народов, которые в своем быту использовали войлок для создания одежды, жилищ, а также различных предметов быта. Гульмира Айгожина умело сочетает традиционные методы валяния войлока с современным взглядом на этот древний материал, что делает её работы уникальными. Она не только сохраняет и передает традиционные казахские мотивы и узоры, но и привносит в них новые элементы, что позволяет ее изделиям быть актуальными и в контексте современного искусства. Она активно экспериментирует с цветами и текстурами, что позволяет создавать совершенно новые визуальные эффекты. Например, традиционные казахские узоры могут быть адаптированы к современным стилям интерьера, а ковры или аксессуары, гармонично вписываются в любой современный интерьер, сочетая в себе как элементы прошлого, так и актуальные тренды.

Такой подход позволяет мастерице продемонстрировать, что народное искусство не стоит на месте. Сочетание старинных тра-

диций и современных форм дает ей возможность сохранять культурное наследие, в то же время привнося в искусство свежие идеи. Этот синтез помогает не только расширить горизонты восприятия казахского ремесленного искусства, но и привлекать внимание более молодой аудитории, которая может найти в этих произведениях отражение своего времени.

Гульмира Мухамет-Кызыровна, как художник, не боится идти в ногу со временем, но при этом остаётся верной своим корням. Это демонстрирует, что искусство войлока, как и многие другие народные ремесла, имеет огромное будущее и продолжает эволюционировать, адаптируясь к новым реалиям. Таким образом, её работы — это не просто продолжение традиций, но и их живое развитие, открывающее новые горизонты для творчества и самовыражения.

В рамках выставки Гульмира Айгожина не только продемонстрировала свои уникальные работы, но и поделилась своим мастерством с посетителями, проведя мастер-класс. Это было замечательное дополнение к выставке, которое позволило всем желающим не только увидеть искусство работы с войлоком, но и самим попробовать свои силы в этом ремесле.

Обсуждение традиционных методов работы с войлоком, а также современных подходов к ремеслу, позволило участникам углубить свои знания и навыки.

По завершении выставки мастер преподнесла в дар музею одно из своих произведений, что стало значимым и памятным акцентом этого события.

Выставка «Шеберлік пен шабыт» стала важной платформой для обмена идеями, творческим вдохновением и укрепления связей между мастерами разных регионов.

Текст: **Бибигуль ЖУНУСОВА**, руководитель отдела экспозиционно – выставочного обеспечения.
Фото из фондов музея.

ВЫСТАВКА «АҚ ЖАЙЫҚ ӨНІРІНІН ҰЛЫ ӨРКЕНИЕТТЕРІ»

В мультимедийном музее «Ertis» состоялось торжественное открытие передвижной выставки «Ақ Жайық өнiрiнiң ұлы өркениеттерi», организованной Западно-Казахстанским областным историко-краеведческим музеем. Это культурное событие стало настоящим мостом между двумя регионами и эпохами, предоставив уникальную возможность прикоснуться к духовному, художественному и историческому наследию Западного Казахстана.

ОТ УРАЛА ДО ИРТЫША: ДИАЛОГ КУЛЬТУР

Город Уральск, откуда прибыла выставка, неслучайно называют жемчужиной Западно-Казахстана. Это один из старейших городов страны, основанный более четырёх веков назад, расположенный на берегах великой реки Жайык (Урал). Регион славится не только природной красотой, но и глубочайшими историческими корнями. Именно здесь проходили караванные пути, рождались великие кюйши, писатели, ученые и политические деятели.

Сотрудники музея Западно-Казахстанского областного историко-краеведческого музея подчёркивают, что целью выставки было не просто показать древние артефакты, а передать дух Ак Жайыка, его живую историческую память и культурную мощь.

СЕРДЦЕ ЭКСПОЗИЦИИ — ДРЕВНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ И ЖИВАЯ КУЛЬТУРА

Центральное место на выставке занимают археологические находки сарматской эпохи — народа, оставившего после себя богатое наследие на территории Западного Казахстана. Среди них:

- Фалара из Володарки — серебряное украшение IV века до н.э., найденное в кургане в Западно-Казахстанской области, принадлежавшее воину высокого ранга.
- Золотые и серебряные украшения из курганов Кырыкоба и Лебедевка, иллюстрирующие мастерство древних ювелиров и высокий уровень культуры кочевых народов.
- Таксайская принцесса (Алтын ханшайым) — один из самых ярких экспонатов выставки. В 2012 году в Теректинском районе был найден сарматский курган, в котором покоилась знатная женщина в золоте. Её погребение сопровождалось изысканными украшениями, религиозными предметами и ритуальной посудой. Эта находка считается

«визитной карточкой» казахстанской археологии.

Экспозиция также включала:

- Археологические материалы XIII–XV веков — средневекового города, где были найдены остатки восточной бани, печей, систем водоснабжения и предметы быта.
- Копии музыкальных инструментов великих домбристов — Курмангазы и Дины Нурпеисовой, чьи имена стали символами казахской музыкальной традиции.
- Национальная одежда, серебряные украшения, оружие и предметы быта XIX–XX веков, отражающие традиционный уклад жизни населения региона.
- Работы западноказахстанских художников — С. Гумарова, М. Жоламанова, Ж. Аралбаева, Н. Жардемова, в которых пейзажи, исторические сюжеты и этнические мотивы сливаются в мощные художественные образы.

КУЛЬТУРА КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЪЕДИНЕНИЯ

Каждый экспонат — это не просто музейный предмет. Это немой свидетель эпох, передающий знания и эмоции через форму, материал и контекст. Некоторые объекты, особенно найденные в курганах и на местах древних городищ, до сих пор вызывают споры среди учёных и восхищение у зрителей. В них скрыта не только история, но и философия бытия, дух народа, прошедшего через испытания и века.

НАСЛЕДИЕ, КОТОРОЕ ВДОХНОВЛЯЕТ

Павлодарцы с большим интересом приняли выставку. Для посетителей были организованы экскурсии. Жители города отметили высокое качество оформления и насыщенность экспозиции, а специалисты — редкость представленных материалов.

Передвижная выставка «Ақ Жайық өңірінің ұлы өркениеттері» стала не только событием культурной жизни Павлодара, но и частью большого процесса сохранения и популяризации национального наследия. Она объединила прошлое и настоящее, науку и искусство, археологию и этнографию, Урал и Иртыш.

Культура — это не только память. Это энергия, способная вдохновлять и направлять общество вперёд. И эта выставка — яркое тому подтверждение.

Текст: Айзада БЕКТЕМИСОВА, руководитель музея «Ertis».
Фото из фондов музея.

Майра музейі күнды жәдігермен толықты

Биыл әйгілі жерлесіміз М.У. Шамсутдинованың туғанына 135 жыл толып отыр. Осы мерейтой аясында М. Шамсутдинова атындағы ән-өнер шығармашылығы музейі 17 сәуір күні Алматы қаласындағы Ықылас атындағы халық музыкалық аспаптар музейінде «Ән еркесі – Майра» атты жылжымалы көрмені көпшілік назарына ұсынды.

Көрмеге әншіге тиесілі құнды жәдігерлермен қатар, Майраның ізбасары, жерлесіміз – Павлодар облысы, Ертіс ауданының тумасы, дарынды әнші әрі актриса Хафиза Әбугалиеваның да жеке заттары қойылды.

Іс-шараның ашылу салтанатына Х. Әбугалиеваның ұлы Бауыржан және қызы – Каспий халықаралық медицина мектебінің доценті, филология ғылымдарының кандидаты Гүлмайра Чумбалоева арнайы келіп қатысты. Әншінің ұрпақтары құрқол келмей, әйгілі жерлесіміздің сахналық көйлегі мен аккордеонын ала келіп, Майра музейінің қорына тарту етті. Бұл жәдігер – музей үшін де, өңіріміздің өнерпаздары үшін де аса құнды әрі таптырмас дүние.

– Анамыз алыс-жақын шетелдерде талай сапарларда болды және солардың көбінде осы аспапты қолынан тастамаған. Бұл – анамыздың ең сүйікті аспабы, – дейді ұлы Бауыржан.

Аккордеон Германияда жасалған, сапасы жоғары музыкалық аспап болып шықты. Қаншама уақыт өтсе де, көне аспаптың сыртқы қалпы жақсы сақталған екен.

Біздің ерекше назарымызды аударғаны – сырнайды көзі тірісінде Хафиза апай жылтыр тастармен көмкеріп, қапталдарына қазақы оюлар салып, өз қолымен әшекейлегені. Бұл жәдігер музейге келушілердің көзіне бірден түсетін ерекше әрі құнды дүниелердің бірі болатыны сөзсіз.

Қарап отырсаңыз, әрбір жәдігер – өткен өмірден сыр шертетін, өзіндік тарихы бар баға жетпес мұра. Осы орайда, аталған тарихи жәдігердің иесі жайлы қысқаша тоқтала кеткен орынды болар.

Хафиза Әбугалиева 1924 жылы Павлодар облысы, Ертіс ауданында дүниеге келген. Ол – әнші, киноактриса, ақын, музыкант, ән мен романс орындаушысы. «Қазақконцерт» бірлестігінде ұзақ жылдар бойы еңбек еткен.

1943 жылы Павлодар қаласындағы педагогикалық училищені, 1948 жылы Алматыдағы П.И. Чайковский атындағы музыкалық училищенің вокал бөлімін тәмамдаған.

Барлық еңбек жолы «Қазақконцерт» ұжымымен тығыз байланысты болды. Хафиза Әбугалиева – қазақтың көрнекті әнші-музыканты, халық композиторы Майра Шамсутдинованың шығармашылық жолын жалғастырушы. Ол Қытай, Үндістан, Моңғолия секілді елдерде өнер көрсеткен.

1958 жылы Мәскеуде өткен Қазақ әдебиеті мен өнерінің онкүндігінде Кремль сахнасында өнер көрсетті. Үндістанның Дели қаласындағы этнографиялық концертте Б. Байқадамовтың «Ертіс вальсі» әнін қазақ және үнді тілдерінде орындады.

Ұлттық музыкалық өнердің дамуына қосқан үлесі үшін ол «Құрмет белгісі» орденімен және Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет грамоталарымен марапатталған.

Мәтін: М. Шамсутдинова атындағы ән өнері музейі басшысы **Ерлан РАХИМОВ**.
Фотосуреттер музей қорынан.

Қазағымның салт - дәстүрін дәріптей білейік

Екібастұз тарихи-өлкетану музейінде «Youth Challenge» Қазақстан жастар одағымен бірлесе «Ұлттық әдет-ғұрып, салт - дәстүрге үйрету» тренингі Екібастұз қаласының жастарына ұйымдастырылды. Шара барысында халық жанында сақталып жүрген «шашбау тағу», «сәукеле кигізу» сынды дәстүрлерін «Атамұра» мәдениет орталығының «Кәусар» әжселер ансамблі көрсетті. Сонымен қатар «Ұмытылған ұлттық тағамдар түрлерінен» көрме жасалып, көпшілік назарына ұлттық тағамдарды насихаттаушы Қ. Алпысбаева таныстырды.

Ұлтты ерекшелейтін ол оның тілі, діні және ғасырлардан жеткен рухани темірқазығы саналатын асыл қазынасы - салт дәстүрі.

Әр халықтың ұрпақ тәрбиелеудегі өзіндік тарихы тағылымы бар. Өткеннің бай рухани мұрасын тал бойына дарытқан озық өнегелі дәстүріміз, ұрпақтар сабақта-

стығынсыз тарихты елестету мүмкін емес. Жалпы халқымыз ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән береді. «Бала бауыр ет», «балабы үй базар» халқымыз салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын ұрпағына «бесік жыры» арқылы сіңіріп отырған. Қай кезеңде болсын, ұлттық құндылықтарымыздың орны ерекше саналған.

Осыған орай, әр ұрпақтың бойына халқымыздың рухани байлығын сіңіре отырып, ата-баба дәстүрін танып білуге, ардақтауға, құрметтеп мақтан тұтуға, қоғамға, отбасына, бейімдеп, әдет-ғұрып, салт-дәстүр жайлы тарихи іс-шаралар, көрмелер, әдеби шығармалар, зиялы адамдармен кездесулер, деңгелек үстелдер, шеберлік сыныптар, ұлттық ойындар, арқылы, насихаттап тәрбиелеу басты мақсат.

Қазақта «Баланы өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген сөз бар. Сондықтан жетіліп келе жатқан ұрпақ өз халқының рухани қазынасымен оның ұлттық тәрбиесімен әдет-ғұрып, салт-дәстүрімен тереңірек танысу қажет. Қазіргі таңда ұлттық мәдениетті дамытып, қайта өркендету үшін жас ұрпақты ұлттық салт-дәстүрмен тәрбиелеу қажеттілігі туындаған. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деп М. Әуезов айтқандай, қай ғасырда, қай қоғамда болсын әр ата-ананың міндеті – саналы да салиқалы ұрпақ тәрбиелеу.

Қазақ халқы ежелден салт - дәстүрлерін заңда жазылған ережедей сақтаған. Әр қадамында жасалу керек ырым - жоралғыларын өз ретімен орындап отырған.

Тарихи мұрамызды түгендеп, жаңғыртып, озығын саралаудың өзектілігінің жоғарылығын көрсету мақсатында

«Ұлттық әдет-ғұрып, салт-дәстүрге үйрету» рухани танымдық тренингі «Ұлыстың ұлы күні - Наурыз» білім беру бағдарламасы аясында Екібастұз тарихи-өлкетану музейінде өтті. Бұнда халық жанында сақталып жүрген «балаға ат қою», «шашбау тағу», «сәукеле кигізу», сынды дәстүрлер көрсетілді.

Дастарханың көркін алған «Ұмытылған ұлттық тағамдар» түрлерінен көрме жасалып көпшілік назарына ұсынылды. Тренинге қоғам белсенділері мен ұмытылған ұлттық тағамдарды насихаттаушы Қ. Алпысбаева қатысты. «Youth Challenge» Қазақстан жастар одағы» ҚБ директоры Е.А. Айдарғазин сөз сөйлеп қатысушыларды марапаттады.

Бала дүниеге келгенде әр отбасы оған жарасымды әрі әдемі есім беруге тырысады. Кейбірі заманына сай, ел арасында кең таралған, заманауи есімдерді қойып жатса, кейбірі ата - бабаларының, ұлы тұлғалардың есімдерін қояды. Балаға есім жеті күн ішінде берілуі қажет. Ауылдың беделді азаматы сәбиді қолына алып, азан шақырып, ағайын - туыспен бірге таңдалған есімді сәбидің құлағына «Сенің атың Тәңірберген» деп 3 рет қайталап, сәбиімізге ат қойылды, ғұмырлы болсын деп үлкен қариялар батасын берген.

Қазақ қызының басты сұлулығы - бұрымында. Оның ерекше қасиеті де жоқ емес. Ежелден келе жатқан салт-дәстүрімізге сай қыз бала шашын өріп, шолпы немесе шашбау тағатын болған. Осы қос бұрым көздің жауын алып, таңдай қақтырған. Нәзік болмысын айшықтауға көмектескен. Мұнымен қатар шаш өру - халқымызда ежелден келе жатқан өнер түрі.

Шашбау тағу - бұрыннан келе жатқан дәстүр. Шашбауды 7-8 жастан асқан қыздарға тағып есейгеннің білдіреді. Шашбау мен шолпы таққан қыз шашы қалың әрі тез өседі. Денсаулыққа пайдасы бар. Шашбаумен шолпы таққан қыз бойын тік ұстап әдемі әсем болып өседі.

Жалпы шашқа тағылатын бұйымдарға келсек, шолпы дегеніміз - бұрымға тағатын әшекей. Көбінесе үшбұрышты немесе сопақшы етіп күмістен жасалған. Артынша ортасына асыл тас орнатылған. Үлкен тұмаршасының етегіне бұрыммен қосып өрілген бірнеше салпыншақ тағылатын болған.

Оның көзді, қозалы, қоңыраулы, шынжырлы, қос үзбелі, маржанды, меруертті, ақықты деп аталатын түрлері бар. Кейбіреулерінің салмағы 3 келіге дейін жетеді.

Ал шашбау - шаштың ажарын аша түсетін, өрілген бұрымға бекітілу үшін тағылатын, алтын мен күмістен жасалған бұйым. Шашбауларды үзбелі және шашақты деп екі топқа жіктейміз. Кейде матадан да жасалатын болған.

Сәукеле - қазақ халқының ұлттық киімінде ерекше орын алатын дәстүрлі бас киім. Сәукелені ұзатылып бара жатқан қыздар киген және ол анасынан қызына, ұрпақтан ұрпаққа берілетін үйлену көйлегінің ең қымбат және әдемі элементі болып саналады. Оны ең шебер зергерлер жасаған. Кейде бір сәукелені тігіп шығуға бір жыл кететін болған.

Айтқандай, салт-дәстүр арқылы ұрпақ тәлім - тәрбие алып отырған. Оны қазіргі таңда да үйінде әжесі бар немесе әжелерінің тәрбиесін көрген салықалы отбасылардан көре аламыз. Қарапайым күнде әкеміздің «Қой!» дегені, анамыздың «Қыз бала емесің бе» деген сөздері де терең мағынамен айтылады. Оны тыңдай білетін құлақ болса, әрбір сөз тәрбиеге келіп тиеді. Үлкендер бүгін мұны бізге үйретіп жатса, болашақта оны келер ұрпаққа насихаттау - біздің мойнымызда! Дәстүріміз болса, халық оң болады, дәстүр бұзылса, қоғамның тарихи даму сабақтастығы да бұзылады! Сондықтан да салт - дәстүрлерімізді құрметтеп, есте сақтап, дұрыс жеткізе білу әрбір адамның қолында!

Мәтін: Екібастұз тарихи – өлкетану музейі бөлімшесінің маманы **Гүлзайра КАТБЕНОВА**.
Фотосуреттер музей қорынан.

ЕРМУХАН
БЕКМАХАНҰЛЫ

ЖАСЫН ТАҒДЫР

Қазақ халқынын мандайына біткен асыл перзенттері аз болмаған. Сондай тұлғалы қасиеті ерекше жанның бірі – Ермұхан Бекмаханов. Ол жалғыз ғана еңбегімен бүкіл жаһанға да, туған елге кеңінен белгілі болып ғана қоймай, үлкен тарихи беделге, асқаралы абыройға қол жеткізген ірі тарихи тұлға. Тарих ерте ме, кеш пе әркімді еңбегінің санына емес, сапасына қарай, адамзаттың, әсіресе туған халқының рухани сұранысын өтеу деңгейіне байланысты өзінің лайықты орнына қоятыны анық. Бұл — тарихтың еш өзгермейтін қатал заңы, бұзылмас қағидасы. Ғалым шындықты айтқаны үшін қаншама қиындық көрсе де өз айтқанынан еш қайтқан емес. Ол табиғатынан біткен турашыл, әділ, шыншыл мінезінің арқасында жеңіске жетіп мол мәртебиге ие болды.

Ермұхан Бекмаханұлы 1915 жылдың 15 ақпанында қазіргі Павлодар облысының Баянауыл ауданында дүниеге келді. Жастайынан тағдырдың қатаң талқысына түсті. Ол 6 жасында әкеден айырылып, туған аулында сауатын ашып, 11 жасында Баянауылдағы бастауыш мектепке барып, соңынан жетіжылдықты бітіреді. 1932 жылы жоғарғы оқу орнына дайындайтын Семейдегі бір жылдық курсты бітіріп, Халық ағарту комиссариатының бөлуімен алғаш Тамбовтың, соңынан Воронеждің педагогтық институтына оқуға қабылданып, оны 1937 жылы бітіреді. Онан соң, аз уақыт Алматыдағы №28 мектепте тарих пәнінің мұғалімі қызметінде болып, 1937-1939 жылдары Халық ағарту комиссариаты жанындағы педагогикалық ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызметкері, соңынан директоры болып қызмет атқарады.

1940-1941 жылдары Е. Бекмаханов Мәскеудегі Жоғары партия мектебінде оқиды. 1941-1946 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің лекторы, 1946-1947 жылдары Қазақстан Ғылым академиясының Тарих, археология және Қазақ мемлекеттік университетінде профессор, кафедра меңгерушісі қызметтерін атқарды. Ерең еңбектің, қажымас қайраттың арқасында, ғылыми еңбек жоғары бағаланып, 1943 жылы оған ғылым кандидаты, ал 1946 жылы ғылым докторы дәрежелері берілген еді. Айта кетер бір маңызды нәрсе - Е. Бекмаханов тарих ғылымы бойынша Қазақстандағы алғашқы ғылым докторы атанған қазақ болатын. Бұған жақын – жолдастары, туыс – ағайын-

дары шексіз қуанса, кейбір әріптестері аса қызғанышпен қарап, көре алмайтындар да болды. Бірақ көп кешікпей-ақ тоталитарлық жүйеде қалыптасқан, «буржуазиялық ұлтшылдыққа» айыптау науқаны Е. Бекмахановтың ғылымдағы жетістігіне іштарлық жасап жүрген күншілдердің оған қарсы ашық әрекетіне жол ашты. Қайта-қайта ұйымдастырылған ғылыми талқылаулар, ақыры талантты тарихшыны қуғын-сүргінге 9 шыратуға ұласты. 1951 жылы университеттен қуылған Е. Бекмаханов партия мүшелігінен де шығарылып, ғылыми дәрежелері мен атақтарынан жұрдай болды. Осының бәрін ғалым қасқайып қарсы тұрып, күресе болды. Қудалаудың нәтижесінде ол біраз уақыт Алматы облысының Нарынқол ауданында және Жамбыл облысының Шу ауданында мектепте тарих пәнінің оқытушысы болып жұмыс жасады. 1952 жылдың 2 қыркүйегінде тұтқынға алынған Е. Бекмаханов, осы жылдың 2 желтоқсанында 25 жылға сотталып, ГУЛАГ концлагеріне концлагерінен бір-ақ шықты. Ғалымның еңбегін жоғары бағалаған, қолдаушылар да болды.

Солардың бірі - белгілі тарихшы А.М. Панкратова бастаған бір топ мәскеулік тарихшылар оны 1954 жылы босатып алуға қол жеткізді. 1955 жылы қыркүйектен бастап қана Қазақ университетіне жұмысқа орналасқан ол 1957 жылы екінші рет докторлық дәреже алу үшін диссертация қорғады. 1962 жылы оны республика Ғылым академиясы өзінің мүше-корреспонденті етіп сайлады. Бірақ таланттың ғұмыры келте болды, 1966 жылы 6 мамырда Е. Бекмаханов ауыр науқастан қайтыс болды.

Қуғын-сүргінге, айтыс-тартысқан толы ғалымның осы өмір жолы туралы қазақстандық белгілі тарихшы М. Қозыбаев, К. Нұрпейісов, И. Қозыбаев, Л. Гуревич, Ә. Тәкенов сияқты ғалымдар тамаша шыншыл мақалалар жазды.

Олар Е. Бекмахановтың ғылыми еңбегін жөнсіз қаралаудың қандай дәрежеде болғанын жан-жақты әрі терен сипаттады. Бұл әріне, бүгінгі күнге сабақ боларлық тағылым. Жалпы алғанда саяси қайшылыққа толы, қиын - қыстау кезеңде тарих шындығы үшін күрескен Е. Бекмахановтың өмірінің үлкен ерлік екендігі еш күдік туғыза қоймаса керек. Алайда, атақты тарихшының ең басты ерлігі – біздің ойымызша, оның «Қазақстан XX ғасырдың 20-40 жылдарында» атты алғашқы докторлығының монографиясы, әсіресе, онда қазақтың соңғы ханы - Кенесары Қасымұлының ерен тұлғасын туған еліне шынайы танытуы дер едік.

Осы орайда, тарихшы Кеңес Нұрпейісовтың мынадай сөзі еріксіз еске түседі: «... алғашқы кәсіби тарихшы-ғалымдардың бірі Е.Б. Бекмахановтың ғылыми мұрасы тақырыбының көп-қырлылығымен, мәселелерді кеңінен қамтуымен және шешуімен ерекшеленеді, оларды зерттеу және бағалау болашақтың міндеті Е. Бекмахановтың 1943 жылы 28 маусымда Мәскеуде «Кенесары Қасымов бастаған қазақтардың азаттық күресі (1837-1847 жж)» тақырыбынан кандидаттық қорғаудың өзі үлкен ғылыми ерлік еді.»

Өздеріңізге белгілі 1944 жылға қарай елдегі саяси ахуал Ұлы Отан соғысындағы жеңістерде орыс халқының рөлін бағалау, мақтан ету түрінде көрініс бере бастады. Мұның өзі тарихты оқып үйренуге де ықпал етіп, бұрын революцияға дейін орыс бодандығына қарсы көтерілген ұлт-азаттық қозғалыстары басшыларын айыптау сипатын ала бастайды. Соның бірі Кенесары көтерілісіне деген көзқарас болды.

Е. Бекмаханов қандайда арандатушылық болса да бәрібір, Кенесары қозғалысы туралы өзінің пікірін өзгертпеді, алған бетінен қайтпады. Өзінің аталмыш монографиясында және «Қазақ ССР тарихының» екінші

басылуында ол өзі айтып отырған әлеуметтік-саяси мәселелерді талдауға баса көңіл бөлді де, Кенесары көтерілісін бұрынғыша жағымды бағалап қалдырды. Мұның өзі Е. Бекмахановтың ғылыми тұрғыда өз қағидасынан қайтпайтынын білдірді. Қорытынды сөзде Е. Бекмаханов ішінара былай деп атап көрсетті: «...Тәжірибесі жағынан да, жас бойынша да мен, айтарлықтай жас қызметкермін. Өзімнің алғашқы монографиялық еңбегімді жасау барысында мен әрқашанда өзімнің жеке мансабым туралы емес, өзімнің халқым туралы ойладым... Үлкен және қиын ізденулер мен зерттеулер жолында жаңсақтықтар мен қателіктер болуы тиіс еді, оның үстіне өзімнің әріптестерім, тарихшы-қазақтар арасында менің алғаш рет батылдық жасап, өте күрделі және шатасқан мәселе бойынша марафондық қашықтыққа жүгіріп өтуіме тура келді... Осында талқылауда, қаралған мәселелерге ілтипатпен және шыдамдылықпен қараған біздің ғылыми қауым XIX ғасырдың 20-40-шы жылдары тәрізді қазақ халқының тарихи тағдырында күрделі түс болып табылатын кезеңнен кітап жазғаным үшін мені айыптай қоймас деп ойлаймын».

Ғалымның жүрек жарды шыншыл-ойы шынайы пікірі, іштарлық пен қызғаныш отына өртенген оның «дүпшандарының» тас жүректерін жібіте алмады. Олар талантты тарихшыға қарсы жүйкені тоздыртын әрекеттерін бұрынғыдан да үдеге түсті. Олардың ойы қайтсе де Бекмахановтың жүрегіне жара салып, одан әрі әділ жолдан тайдыруға тырысып бақты. Бірақ ол әрекеттен ештеңе шықпады.

Сондықтан да сол жылдың қарашасында Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінде өткен тарихшылар кеңесінде Е. Бекмаханов сөз арасында былай деп ашына мәлімдеді: «Қаншалықты таңданарлықтай болып көрінсе де, осыған қарамастан айта кеткен жөн, біздің кейбір тарихшыларымыз ұлықтық маниясымен ауырады және олардың ішінен кім Қазақстанның жетекші тарихшысы болып табылатынын дәлелдеумен айналысуда. Осындай намысшылдық

ойыны жол-дастардың ғылыми жүйкесін жұқартуда және оларды біздің ісіміз үшін қауіпті және жалған көзқарасқа жетелеуде».

Ғалымның өзегін жарып шыққан осынау өткір пікірін бүгінгі тарихшыларға қалдырған өсиет ретінде де қабылдау дұрыс сияқты.

Е. Бекмахановтың ғылыми зерттеуінің құндылығы мен ерекшелігі — оның Кенесары мен оның інісі Наурызбайға қатысты халық арасында кеңінен тараған ауыз әдебиеті үлгілерін аса орынды пайдалана білуі еді. Олардың ішіндегі сол тұстағы қазақ болмысын кеңінен ашатын «Наурызбай мен Ханшайым», «Жасауыл қырғыны», «Саржан батыр», «Кенесары туралы жыр» және басқа да жырларда тарихшы өзінің еңбегінде талдайды. Сонымен қатар онда, бірқатар халық жырауларының мұралары да талданады. Автор қорытындысында Нысанбай мен Досқожа жыраулардан басқалардың көбісінің шығармаларының әлі жарық көрмегеніне өкініш білдірді. Бүгінгі зерттеушілердің осы ескертпеге назар аударғандары жөн болар еді.

Бекмахановтың қарсыластары оны «ұлтшыл» деп қоймай, «алашордашыл» деп айыптауға дейін барды. Бұған негіз болған нәрсе — Е. Бекмахановтың өзінің іргелі еңбегінде Әлихан Бөкейхановтың Семейдің жергілікті архивінде сақталған «Из переписки киргизских ханов, султанов и прочих» деп аталатын жазбаларын еске түсіруі еді. И. Сталиннің көзі тірі кезінде оның саяси қарсыласы, Алашорда үкіметінің төрағасы Ә. Бөкейхановтың есімін ауызға алудың өзі де үлкен ерлік еді. Ал, Е. Бекмаханов болса оны ауызға алып қана қоймай, Бөкейхановтың еңбегіне бір ауыз сөзбен болса да төмендегідей жағымды сипаттама беріп кетті: «Переписка А. Букей. Букейханова отражает внешнеполитические связи Казахстана с царской Россией; в частности, в письмах к генерал-губернатору Капцевичу отражены первые шаги колонизации Казахстана». Міне осындай шындықты тура айтқан Қайсар ғалымның еңбектері бүгінгі заманда өз бағасын дұрыс тауып, ұлттық құндылығымыз ретінде бағалануда. Бұл әсіресе бүгінгі Қазақстан Республика президентті Қасым-Жомарт Тоқаев айтқан «Әділетті Қазақстан құру жолындағы айқын бағытымыз болып табылады».

*Мәтін: Жалпы тарих және этнографияның ғылыми-зерттеуің қамтамасыз ету бөлімінің басшысы ҚҰДАБАЕВА Бибигүл.
Фотосуреттер музей қорынан.*

ПАРТИЗАНСКАЯ ЛЕГЕНДА

В 2025 году Павлодарская область отметила 80-летие Победы в Великой Отечественной войне — одну из важных дат мировой истории. Воины-казахстанцы, как и все народы Советского Союза, участвовали в обороне Москвы и Ленинграда, в сражениях под Сталинградом и на Курской дуге, в степях и лесах Украины, Белоруссии и прибалтийских республик, в освобождении от гитлеровцев ряда стран Европы, в штурме Берлина и в рядах народных мстителей. Это были командиры, политработники и солдаты Советской армии, попавшие в окружение, не пробившиеся через линию фронта к своим войскам, или бежавшие из плена советские воины.

В партизанские отряды тысячами уходили рабочие, колхозники и служащие. В Музее Воинской Славы, в одной из витрин, находится фотография на которой изображен Жилбек Агадилов со своей женой и дочерью Майей, родившейся осенью 1941 года в партизанском отряде.

Жилбек Агадилов родился в январе 1913 года в ауле Уштобе Баянаульского района Павлодарской области. В ряды рабоче-крестьянской Красной армии (РККА) призвался в 1935 году, службу начал в туркменском городе Кушка. Через два года за отличия в боевой подготовке его направили учиться в Армавирское кавалерийское училище в Краснодарскую область. В 1939 году выпускник-младший лейтенант Агадилов отправился служить в монгольский город Эринцап Забайкальского военного округа. Это было беспокойное время, когда японская ар-

мия оккупировала Маньчжурию и посягала на территорию Советского Союза. Отбывая к месту назначения, Жилбек заехал повидаться с семьей в Павлодар. Визит домой был недолгим, но за это время молодой командир приглядел себе невесту – Жамал. Через год они поженились. В декабре 1939 года началась финская война. К месту советско-финского конфликта стали перебрасывать войска из разных частей огромной страны, в том числе и из Монголии. Жилбека Агадилова определили в пехоту, где он командовал взводом. «Незаметная война» продлилась чуть больше трех месяцев. А дальше – очередной отпуск и поездка в родной Казахстан. Забрав жену, Жилбек отправился к месту следующего распределения – Западную Белоруссию в приграничный с Польшей город Ломже (Белостокской области). Казалось бы, ничто не могло разлучить счастливую

Семья Агадиловых, 1943 год

молодую пару. Но начавшаяся Великая Отечественная война внезапно перекроила жизни многих людей и наших героев тоже. Опасаясь за жизнь и здоровье Жамал, которая в то время уже ждала ребенка, Жилбек отправил ее в эвакуацию в Казахстан вместе с другими семьями командиров. Но эшелону не суждено было добраться до прииртышских степей. Несмотря на знаки Красного Креста на вагонах, фашисты разбомбили поезд. Все, кто остался в живых, в том числе и беременная Жамал, пошли скитаться по деревням в поисках пристанища у добрых людей.

В это время Жилбек вел бои с немецкими захватчиками на Западном фронте под Белостоком. Командиру взвода Агадилову довелось участвовать в самых кровопролит-

ных битвах начала войны, которые развернулись на западном направлении. В них наши войска потерпели тяжелое поражение. Из 625-ти тысяч человек своего состава фронт потерял около 420-ти тысяч. В руки противника попало большое количество военной техники. Большая часть советских войск попала в окружение и была уничтожена как боевая сила. Нашему земляку удалось выжить и избежать плена, но пока он выбирался из кольца немецких захватчиков, линия передовой отошла далеко на восток, и пробиться к своим уже не было никакой возможности. Оказавшись на оккупированной немцами белорусской земле, отважный казахстанец не растерялся. Он собрал всех оставшихся от взвода воинов и стал пробираться вместе с

Агадилов Жилбек, его жена Жамал и их дочь Майя в партизанском отряде. Белоруссия, 1943 год

ними к фронту. До своих Жилбек с бойцами так и не дошел. В октябре 41-го года группа Агадилова достигла Клетнянских лесов, где встретилась со 2-ой клетнянской партизанской бригадой подполковника Тимофея Коротченкова, на счету которой было четыре батальона брянских и смоленских партизан. Жилбеку доверили командование 2-й ротой 1-го батальона 2-ой Клетнянской партизанской бригады. «Коротченковцы» сражались в тылу фашистских 2-й танковой и 4-й армий. Вместе они подрывали вражеские эшелоны, уничтожали расчеты противников, линии связи в лесах Брянщины и Смоленщины.

Все это время молодой офицер ничего не знал об участии своей второй половины. Судьба сделала нашему герою поистине щедрый подарок: однажды посреди леса близ деревни Будвинец (Дубровский район Брянской области) партизаны наткнулись на группу женщин. Среди них Жилбек увидел свою Жамал, которая уже была на девятом месяце. Так семья вновь соединилась, и всю оставшуюся войну супруги прошли вместе. Молодой командир еще не раз предпринимал попытки отправить жену в Казахстан, но наземные и воздушные транспортные пути постоянно перекрывали немцы. В итоге Жамал пришлось остаться с мужем в клетнянских лесах. Вскоре, в ноябре 1941 года, на территории оккупированной Белоруссии в семье Агадиловых появился их первенец. Рождение девочки для уставших от войны партизан стало долгожданным и радостным событием. Имя выбирали всей партизанской землянкой и назвали новорожденную именем, напоминающим о весеннем тепле, – Майя.

Вместе со своей семьей Жилбек партизанил на Брянщине и Смоленщине до нача-

ла 1944 года, когда в Белоруссию пришли советские войска. Отряд семья партизан покинула только в феврале 1944 года, после того как в наступательном бою под Витебском глава семьи был тяжело ранен и отправлен в госпиталь города Ташкента.

На этом война для Жилбека Агадилова не окончилась. После выписки он вновь вышел на поля сражений и до мая 1945 года очищал от фашистов земли Молдавии, Румынии, Чехословакии. В родной Павлодар наш земляк вернулся 26 августа 1945 года. За мужество и стойкость, проявленные в годы войны, Жилбек Агадилов дважды награжден орденом Красной Звезды, медалью «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» (1945 г.), медалью «Партизану Отечественной войны» II степени (1943 г.), такую же медаль вручили и его супруге. После войны бывший партизан Агадилов трудился в районном финотделе нашего города, а Жамал работала мастером швейного цеха на фабрике «8 Марта», ее добросовестный труд был отмечен орденом «Знак Почёта». Их дочь Майя, окончив Казахский педагогический институт им. Абая, стала учителем математики средней школы №24 г. Павлодара. О жизни семьи Агадиловых в партизанском отряде рассказал казахстанский писатель Адий Шарипов в своей повести «Дочь партизана». По мотивам этого произведения в 1972 году режиссеры Нурмахан Жантурин и Гук Ин Цой сняли фильм «Лесная баллада», сценаристом выступил сам автор повести. Память о семье Агадиловых хранит и мемориальная плита, установленная в Павлодаре на доме №171 по улице им. генерала Дюсенова.

Текст: Куляш ШАЙДУЛЛИНА, и.о. руководителя Музея Воинской Славы.
Фото из открытых источников.

ТВОРЧЕСТВО В ТЫЛУ:

что делал фотограф Дмитрий Багаев в годы ВОВ?

В годы Великой Отечественной войны жизнь первого профессионального фотографа Павлодара Дмитрия Багаева изменилась, как и у миллионов его современников. Несмотря на трудности и лишения, он продолжал свое дело – фотографировать, сохраняя хронику жизни павлодарцев в это непростое время. Его объектив запечатлел лица героев тыла, повседневный быт, работу эвакуированных предприятий и атмосферу единства, которая помогала людям преодолевать невзгоды. Талант Дмитрия Багаева стал незаменимым инструментом в сохранении истории и памяти военных лет.

В тот же день, когда павлодарцы узнали о начале войны, в городе состоялись многочисленные митинги. На одном из них присутствовал и Багаев. Тогда и была сделана его знаменитая фотография в парке «Детства», где выступал Георгий Колмогоров.

Подходя к своим профессиональным и общественным обязанностям с большой ответственностью и серьезностью, Багаев уже в июле-августе 1941 года едет в командировку в Омск для изучения архивных документов и источников по истории Павлодарской области, где по крупицам собирает материал из местных музеев и архивов. Вскоре за период с 1941-1945 годы он собрал солидную рукопись, в которой осветил историю области с древнейших времен до начала 20 века. Так постепенно он начал наращивать исторический фонд будущего музея.

Вскоре в городе встает вопрос о необходимости создания Павлодарского областного

историко-краеведческого музея и директором его было решено назначить Дмитрия Поликарповича Багаева. Основание музея было положено в 1942 году. И сразу же началась работа по пополнению музея экспонатами и историческими материалами. На том момент у Багаева уже был накоплен небольшой материал, который включал в себя костные остатки древних животных, напечатаны фотографии, повествующие о важных исторических событиях. И в годы войны в новоиспеченном музее шли ремонтные работы. Сложили печи, привели в порядок окна, произвели внутреннее оборудование, положили начало строительству экспозиций. Это был очень важный и не простой период в жизни краеведа. Велась очень большая продуктивная работа. И большую помощь в этой работе оказывала фотография, так Багаев называл свой фотосалон. Ведь вырученные деньги шли на покрытие расходов музея. А это и стенды, шкафы, этажерки и общее оборудование.

Посылки для фронта

Группа девушек-добровольцев, в числе которых Валентина Багаева

Организация музея и начало его становления происходили в военные годы, в условиях острой нехватки самого необходимого – хлеба, топлива, одежды, обуви, бумаги. Отсутствие самого необходимого в годы войны – фотопластинок – испытывала фотография. В этот период на рынке отсутствовали фабричные фотопластинки и Багаеву приходилось изготавливать их домашним способом. Хотя в литературе говорилось, что без знания высшей химии и фабричного оборудования их изготовить невозможно. В течение двух лет фотография работала на отличных пластинках собственного изготовления.

Наряду с этим фотограф активно снимал на камеру жизнь горожан, стараясь не пропустить важных событий. Так появляется серия фотографий «Павлодарцы в годы Великой Отечественной войны», которые были показаны на фотовыставке в 1942 году. На этих снимках вы видим, как павлодарцы собирают посылки для фронтовиков, женщины шьют теплые вещи, заготавливают спич-

ки. Здесь же звеньевые высокого урожая Дарья Дацкова и Мунира Сатыбалдина, мы видим, как идут работы в полях по сборке урожая, дети ходят в полях и собирают колоски. Вот перед нами раненые в эвакогоспитале, павлодарцы слушают сводки с фронтов войны, новобранцы проходят курсы Всеобщей перед отправкой на фронт и многое другое.

Очень часто к мастеру обращались фронтовики с просьбой сфотографировать их родных и близких. В своих воспоминаниях Багаев пишет: «Я получил много благодарственных писем с фронтов Отечественной войны от бойцов. Один снайпер писал: «Не откажите, сфотографируйте мою семью, а я за Ваш счет убью трех фашистов».

Вот еще одно письмо с фронта: «Добрый день, Дмитрий Поликарпович! Посылаю привет. У меня к вам большая просьба – это сфотографировать мою младшую дочь. В течение двух лет я никак не могу получить ее фотокартончик, а ее ведь не видел – она роди-

Дети собирают колоски

лась почти в день моего отъезда в армию... Живой вернусь, постараюсь отблагодарить». Дмитрий Поликарпович откликнулся на подобные просьбы и помогал.

Новость о начале войны стала для Багаева вызовом, который требовал не только мужества, но и способности поддерживать близких в столь трудное время. Он осознавал, что впереди ждут тяжелые испытания, но был готов встретить их с достоинством, веря в силу и стойкость своего народа.

С началом войны на фронт уходит второй сын Багаева Владимир. Он прошел всю войну, мужественно и бесстрашно выполняя свою работу и приказания на фронте.

Третий сын Багаева Александр встретил войну на фронте в Западной Украине, откуда он так и не вернулся. Как сложилась его судьба выяснить, не удалось. Вестей от него не было. Горечь потери Александра усугублялась неизвестностью, не утихала со временем.

Его дочь Валентина ушла добровольцем на фронт в числе тридцати трех девушек из Павлодара 13 мая 1942 года. Сохранилось легендарное фото этих девушек перед отправкой на фронт. На войне Валентина была военным фотографом. Ей приходилось снимать на передовой, под обстрелом, и печатать фотографии в походных условиях. Война дело опасное. Но все же, как по-отцовски считал Дмитрий Поликарпович, служба фо-

тографа была безопаснее службы радистки. Может быть, поэтому он и сказал дочери однажды после войны: «Наша профессия спасла тебе жизнь».

Пятый сын Борис участвовал в войне с Японией, за что был награжден медалями и орденами. После войны работал фотографом в селе Ямышево.

Дмитрий Багаев гордился храбростью детей и чувством долга, но вместе с тем не мог избавиться от страха за их жизни. Он знал, что война — это не только подвиги, но и бесконечные жертвы, часто слишком большие. Однако он осознавал, что их выбор – это проявление зрелости и внутренней силы. Смириться с этим оказалось нелегко, но он начал понимать, что его роль — поддерживать их, даже если сердце разрывается на части. Это была его собственная борьба, борьба между отцовской любовью и реальностью войны.

Багаев сделал в военные годы невозможное. Его сметливость, изобретательность, профессионализм, помноженные на колоссальный труд, были равноценны подвигу. И в 1946 году Дмитрий Поликарпович был удостоен медали «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.».

Его работа стала частью общей победы, в которой каждое усилие, каждое действие было важным. Преданность Родине и людям оставила неизгладимый след в истории тех трагических, но героических лет.

Текст: Надежда БЕКТУРГАНОВА, руководитель Дома-музея Д.П. Багаева.

Фото из фондов музея.

КЕЛУШІЛЕРГЕ МУЗЕЙ ЕСІКТЕРІ ӘРҚАШАН АШЫҚ

**Біздің мекен-жайымыз: Павлодар қ., Астана к., 149
тел.: 8 (7182) 61-81-36, 8 (7182) 61-81-59**

МУЗЕЙ ЖДЁТ СВОИХ ПОСЕТИТЕЛЕЙ

**Наш адрес: г. Павлодар, ул. Астана, 149
тел.: 8 (7182) 61-81-36, 8 (7182) 61-81-59**